

УДК 63:351.823:316.42/.43(477)

JEL Classification: O18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106101>

I. О. ТОМАШУК, аспірант*

Методологічні положення сільського розвитку в контексті функціонування об'єднаних територіальних громад

Мета статті - надати методологічне обґрунтування економіки сільського розвитку об'єднаних територіальних громад на засадах системно-діяльного підходу як джерела й організації проведення наукової роботи.

Методика дослідження. Застосовано: системно-діяльнісний підхід у методології дослідження процесів пізнання, практики й оцінювання сільського розвитку; систематизація методологічних підходів дослідження процесів формування та економіки розвитку об'єднаних територіальних громад; історичний метод - для побудови селоформуєчих моделей сільського розвитку; методи аналізу й синтезу - для окреслення типів сільських економік за факторними ознаками; абстрактно-логічний метод - для обґрунтування структури економічного потенціалу сільського розвитку; програмно-цільовий метод - для управління сільським розвитком територіальних громад; структурно-функціональний підхід - для алгоритму реалізації програмно-цільового методу щодо розробки стратегічних напрямів активізації розвитку територіальної громади.

Результати дослідження. Обґрунтовано можливість сільського розвитку об'єднаних територіальних громад на засадах удосконалення наукової бази їх функціонування та забезпечення самодостатності. Концептуально активізація сільського розвитку фокусується на взаємодії об'єкта дослідження - територіально-просторового базису життєдіяльності соціуму і суб'єкта дослідження - соціально-економічної системи господарювання. Сформовані типи сільських економік на засадах агроцентризму сприяють подоланню бідності, на засадах диверсифікації - мінімізації дисбалансу між сільськими і міськими регіонами. Зрівноважений сільський розвиток об'єднаних територіальних громад забезпечує економічний потенціал, що включає обґрунтовано сформовані та задіяні виробничі, трудові, інноваційні, інформаційні, підприємницькі, фінансові й соціальні ресурси, можливості та резерви. Формування і розроблення перспектив зрівноваженого розвитку об'єднаних територіальних громад здійснюється на підставі системного, функціонального та програмно-цільового підходів.

Елементи наукової новизни. Сформовано селоутворюючі моделі сільського розвитку. Систематизовано методологічні підходи дослідження до процесів функціонування і розвитку сільських територіальних громад. Запропоновано алгоритм використання програмно-цільового методу для управління сільським розвитком об'єднаних територіальних громад.

Практична значущість. Методологія дослідження сільського розвитку на засадах системно-діялісного підходу та удосконаленій науковій базі слугує орієнтиром для ухвалення раціональних організаційних-управлінських і соціально-економічних рішень щодо обґрунтування та вибору шляхів та напрямів забезпечення самодостатності сільських територіальних громад. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 32.

Ключові слова: сільський розвиток; територіальна громада; економіка; потенціал; управління.

Томашук Іван Олегович - аспірант відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: vanja771@icloud.com

Постановка проблеми. За період реформи децентралізації (2015-2020 рр.) в Україні шляхом добровільного об'єднання суміжних міських, селищних і сільських рад із 10 966 од. створено 1370 територіальних громад, серед яких 375 міських, 424 селищних і 571 од. сільських із територіями 137,6, 202,6 та 174,1 тис. км² відповідно. Передання

частини повноважень і функцій виконавчої влади органам місцевого самоврядування для виконання власних і делегованих державою функцій за збалансованою тріадою «відповідальність-ресурси-повноваження» зорієнтовано на активізацію економічного зростання країни завдяки ефективному використанню соціально-економічних ресурсів територій, виконання положень забезпечення спроможності громади для підвищення рівня і якості життя місцевого населення за принципом «знизу-доверху».

* Науковий керівник - Ю. О. Лупенко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© I. О. Томашук, 2021

Організаційні засади об'єднання суміжних територіальних громад визначено нормативно-правовими актами, а практичні положення, що деталізують формування спроможних територіальних громад, окреслено відповідною Методикою та належним удосконаленням законодавчо-нормативного забезпечення цього процесу. Створення передумов розвитку сільських територій до 2025 р. передбачено у відповідній Концепції. Проблемним залишається питання подальшого розвитку сільських територіальних громад для досягнення їхньої спроможності, що потребує обґрунтування методологічних положень його розв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надання підтримки процесу розроблення й реалізації реформ в Україні, що забезпечується співпрацею з Організацією економічного співробітництва та розвитку, спирається на використання деяких інструментів ОЕСР як орієнтиру та основи для визначення, просування й закріплення реформ, а також на процеси незалежної експертної оцінки відповідно до міжнародних стандартів та передових практик. У руслі цього питання перебувають і основні аспекти наукової діяльності, що проявляються у співвідношенні фундаментального та прикладного дослідження сільських територіальних громад, виявлення частки його теоретичних елементів, удосконалення понятійного апарату, встановлення тенденцій і закономірностей функціонування, побудови моделей розвитку та отримання нового знання.

Загальні питання методології економічних досліджень розглядають у своїх наукових працях В. Россоха, О. Петриченко та ін. [21, 22, 12, 15], методології розвитку сільських територій О. Дудзяк, Н. Покотильська [5]; оцінювання чинників державного регулювання та напрямів соціально-економічного розвитку сільських територій з урахуванням активно діючих трансформацій здійснюють А. Сава [24], В. Готра, А. Ковач [3]; наукові основи, стратегічні пріоритети та напрями сталого розвитку сільських територій розробляють Я. Гадзало, В. Жук, М. Малік, О. Булавка та ін. [14, 26]; проблеми сталого розвитку територій в умовах децентралізації влади, використання наявних ресурсів, модернізації місцевого самоврядування та підвищення його ефективності за рахунок нематеріальних активів визначають О. Боровська та ін. [18]; стан і тенденції

формування об'єднаних територіальних громад аналізують Ю. Лупенко, М. Могилова, В. Рябоконт та ін. [28]; методичні засади оцінювання рівня інклюзивного розвитку сільського соціуму та сільських територій опрацьовують Ю. Лупенко, А. Гупоров [11], а моделі оцінювання успішності розвитку територіальних громад з орієнтацією на людину пропонує Н. Мохорт [13]; особливості проходження й оцінювання ефективності адміністративно-фінансової децентралізації та ризику формування спроможних територіальних громад окреслюють В. Кравців, І. Сторонянська та ін. [27]; підходи до оцінювання впливу децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів, успішного продовження реформи децентралізації й перетворення її на стимул формування ефективної політики регіонального розвитку розглядають О. Шевченко та ін. [4]; проблемами реформування і розвитку сільського господарства як основного виду діяльності на сільських територіях опікуються П. Саблук, В. Месель-Веселяк, М. Пугачов [19, 20]. Проведені авторами дослідження розширюють і поглиблюють окремі питання методологічного знання про формування й розвиток сільських територіальних громад та закладають підвалини для системного опрацювання цієї проблематики з використанням системно-діяльного підходу.

Мета статті - надати методологічне обґрунтування економіки сільського розвитку об'єднаних територіальних громад на засадах системно-діяльного підходу як джерела й організації проведення наукової роботи.

Виклад основних результатів дослідження. Будь-яке наукове дослідження, яким би абстрактним воно не здавалося, має практичне значення, оскільки наука інтегрує два найважливіші компоненти - систему наукових знань і систему наукової діяльності. Система наукових знань складається з таких основних елементів, як теорія, закони, парадигми, гіпотези, концепції, поняття й наукові методи. Складність, багатаспектність і міждисциплінарність дослідження проблеми формування та розвитку сільських територіальних громад схиляють до необхідності її системного вивчення, що структурно формується різними рівнями методології науки.

Методологія - це специфічна система, що включає в себе категорії, теорії, парадигми і методи, які мають характерне цільове при-

значення, що поєднуються з дійсністю. Методологія науки є багаторівневим і поліфункціональним утворенням, своєрідним джерелом, що вказує шлях наукового пошуку й пізнання, способом діяльності, спрямованим на її організацію та виконання. Однак поняття методології вирізняється суттєвими відмінностями в його інтерпретації. У багатьох зарубіжних школах методологія ототожнюється з методами дослідження, а у вітчизняній науковій практиці методологію розглядають як учення про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів. Найчастіше методологію тлумачать як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом, що застосовуються в певній науці [15].

Досконалість і практичне значення наукового пошуку визначається системно-діяльнісним підходом до методології як наукового пізнання взаємозумовленості, взаємозв'язку та залежності систем знань і систем діяльності, своєрідного джерела й організації роботи, вчення про структуру, способи, сукупності методів і прийомів дослідження проблем та перетворення дійсності. Хоча цей підхід має складну архітектуру, включає кілька найважливіших підсистем і залишається недостатньо розробленим, можливо виділити принаймні три взаємодоповнюючі в реальному житті різновиди діяльності: пізнавальну, практичну і оцінну [21, 22].

Процес пізнання включає в себе накопичення, узагальнення, систематизацію та логічне осмислення фактів, без яких не може існувати жодна наука. У разі нестачі фактичних матеріалів для отримання наукових результатів висуваються науково обґрунтовані припущення (гіпотези), які в результаті перевірки можуть виявитися як істинними, так і хибними. Гіпотезою може бути первісне формулювання, імовірна закономірність, що має важливе значення для розвитку науки. За робочу гіпотезу проведеного дослідження слугує припущення про можливість поступової активізації сільського розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на засадах удосконалення наукової бази обґрунтування процесів їх функціонування та розроблення напрямів забезпечення самодостатності.

Метою будь-якого наукового дослідження стає всебічне, об'єктивне, ґрунтовне вивчення явищ, процесів, їхніх характеристик, зв'язків на підставі визначених завдань, розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, впровадження їх у виробництво для підвищення його ефективності [12].

Дослідження практики формування і розроблення перспектив збалансованого розвитку ОТГ здійснюється на підставі алгоритмізованого поєднання системного, функціонального, програмно-цільового, синергетичного, багатокритеріального та структурного підходів (табл. 1).

1. Систематизація наукових підходів до дослідження процесів формування та розвитку об'єднаних територіальних громад

Назва підходу	Характеристика та сфера застосування у процесі наукового дослідження
Системний	Розгляд процесів формування та розвитку ОТГ як цілісної, складної, динамічної соціо-еколого-економічної системи, що включає підсистеми ресурсного потенціалу, управління, впливу, соціально-економічної інфраструктури для забезпечення самодостатності громади. У межах системного підходу до аналізу об'єкта дослідження формулюються проблема, мета та завдання його вивчення, встановлюються тенденції розвитку, проводиться аналіз проблем, пропонуються шляхи їх розв'язання, розробляються концептуальні засади та стратегічні напрями підвищення рівня сільського розвитку ОТГ та приймаються рішення щодо його ресурсного забезпечення
Функціональний	Використання функціонального підходу зумовлене необхідністю виявлення особливостей інституційного впливу на розвиток підприємницької діяльності в ОТГ; розвиток сільських поселень, відтворення населення сільської місцевості та її демографічного потенціалу; розвиток соціальної інфраструктури та системи надання державних і соціальних послуг; забезпечення сприятливого для життєдіяльності екологічного стану довкілля, медичного обслуговування населення; відтворення природних ресурсів та трудового потенціалу; збереження культурних традицій тощо

Програмно-цільовий	Застосування програмно-цільового підходу базується на вдосконаленні системи принципів, визначенні та обґрунтуванні комплексу його складників, виявленні умов результативного впровадження проєктів у практику, використанні кращих здобутків європейських країн, що надасть можливість розробити та запропонувати методичні заходи для досягнення самодостатності сільських територіальних громад
Синергетичний	Дослідження розвитку сільських територіальних громад у межах синергетичного підходу базується на відкритості регіональної соціо-еколого-економічної системи, нерівномірності розвитку соціальних, економічних, екологічних явищ і процесів, незворотності еволюційного розвитку, наявності дисбалансів у процесах інституційних, соціальних і економічних перетворень. Використання цього підходу дає можливість враховувати невизначеність причинно-наслідкових залежностей, безсистемність характеру розвитку природно-господарських систем, природу виникнення випадкових різновекторних напрямів розвитку, комплексність дослідження кількісних і якісних методів аналізу різних за природою явищ і процесів
Багатокритеріальний	У межах багатокритеріального підходу сільські територіальні громади розглядаються крізь призму простору і природного середовища; поселення з низькою щільністю населення; місця, де переважна частина трудових ресурсів зайнята в аграрній сфері; місцевості, що характеризується високими логістичними і трансакційними витратами, пов'язаними з великими відстанями від міст і низьким рівнем розвитку інфраструктури
Структурний	Застосування підходу дає можливість розглядати сільську територіальну громаду в контексті визначеного утворення, структури, сукупності, частини, компонента, які мають різні функціональні компоненти (природно-ресурсний, інституційний, економічний, екологічний, соціальний тощо)

Джерело: Систематизовано автором з використанням [16, 29].

Концептуально активізація сільського розвитку фокусується на обґрунтуванні взаємодії об'єкта й суб'єкта дослідження на макро-, мезо- та мікрорівнях аграрного сектору економіки, який надає імпульс інвестиційному, технологічному й соціальному забезпеченню функціонування громад та може стати локомотивом територіального соціо-еколого-економічного розвитку.

Розгляд концептуальних засад сільського розвитку в межах багатозначного теоретичного обґрунтування й практичного функціонування ОТГ зумовив виокремлення таких позицій наукових інтересів:

- ✓ міждисциплінарний підхід до розроблення теоретичних засад розвитку сільських територіальних громад, що поєднує методологічну базу природничих і суспільних наук та статистично-математичний апарат;

- ✓ застосування принципу системності в аналізі й синтезі складників сільського розвитку, що припускає виділення специфічних і загальних критеріїв, які відображають сутність цього поняття і механізмів соціально-економічної, екологічної й суспільно-політичної стабільності;

- ✓ трансформація загальнотеоретичних положень розвитку сільських територіальних громад щодо конкретних сфер економічної діяльності;

- ✓ шляхи, методи і засоби формування ментальності, культури й свідомості насе-

лення, розвитку комунікативних процесів у контексті сільського розвитку та управління суспільною свідомістю самоорганізованих громад, що мають враховувати менталітет сільського населення, сформований у процесі еволюції селоформуєчих моделей (рис. 1).

На рівні ОТГ найменшою мірою серед значених напрямів наукового пошуку розроблена теорія окремих сфер діяльності в територіальній системі виробництва, особливостей господарювання у процесі технологічних змін, раціонального співіснування та взаємодії соціуму і природи, суспільного розвитку й економічного зростання, підвищення рівня та якості життя населення, імперативів соціо-еколого-економічного та організаційно-технологічного розвитку, що зміщує фокус уваги до сільських територіальних громад і визначає траєкторію їх подальшого розвитку.

Так, економіка, як постійно змінювана система, характеризується циклічністю, диспропорційністю, кризовими явищами, спадами і підйомами, залежністю від множини чинників, значущість яких для економіки також змінюється. Сучасне суспільство перетворилося на набагато складнішу детерміновану систему. Для нього стали властивими як загальні ринкові закони, так і сукупності психологічних, ментальних, генетичних, інерційних, природно-просторових,

історичних та інших компонент, що визначають специфіку, темпи розвитку й адапти-

вність кожної національної системи до нових реалій [10].

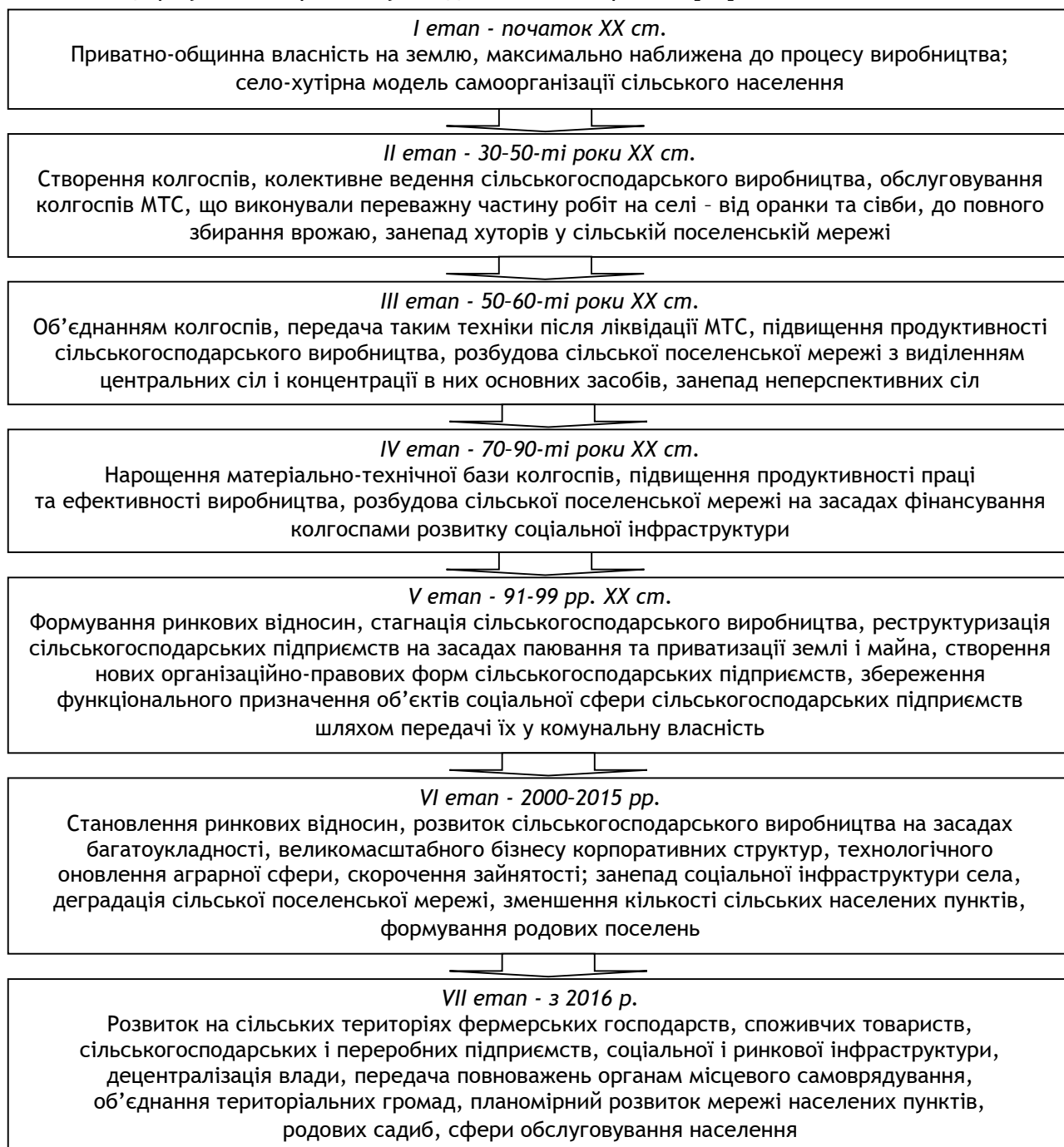

Рис. 1. Селоформуючі моделі сільського розвитку

Джерело: Розроблено автором.

Щодо різноманіття методологічних підходів до дослідження формування та розвитку сільських територіальних громад, то ці процеси водночас перебувають у площині різних видів економік, системно досліджених і викладених у науковій праці М. Лобаса і В. Россохи [9].

Індустріальна економіка не створює «чистого» продукту, а лише надає нову форму сировині й матеріалам, а значить, ба-

гатства, вироблені промисловою працею, виникають завдяки доходам, які забезпечує земля, і які самі по собі безплідні й відтворюються завдяки доходам від земельних угодь.

Біоекономіка (фізична економія) забезпечує додатковий продукт (додаткова вартість) нагромадженням сонячної енергії завдяки людській праці. Засновник української школи фізичної економії С. Подолинський

довів, що робота людства з економічним еквівалентом 1/10 має здатність перетворювати на прийнятну для задоволення потреб людини кількість енергії, яка у 10 разів перевищує її власну величину. На єдності економічного, фізичного, соціального, біологічного і космічного він побудував нову наукову парадигму, існування в природі «процесу людської праці з коефіцієнтом корисної дії понад сто процентів». Згідно з цим «законом Подолинського», людина, зберігаючи й нагромаджуючи сонячну енергію, забезпечує збалансований розвиток природи і суспільства [17, с. 17-47].

Монетарна економіка, завдяки якій формуються кредитно-фінансові відносини, забезпечує всі фази суспільного відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання). Головною умовою і чинником зростання монетаризації економіки визнано розвиток національної економіки, зростання обсягів виробництва і послуг. Особливістю монетарної економіки сучасності вирізняється значний розрив між номінальною і реальною грошовою масою, який створює розрив між реальною потужністю виробленого суспільством валового продукту і спекулятивним капіталом, незабезпеченим реальною потужністю, що супроводжується інфляційними процесами в суспільстві.

Інноваційна економіка спрямована на вивчення закономірностей науково-технологічного прогресу, концепцій екзогенного чинника впливу на господарську систему. Зміна технологій виробництва зумовлює стрибок від старої виробничої функції до нової, корекцію економічної моделі, перехідний стан розвитку суспільства, спричиняє циклічність розвитку економіки, функцією якої, з одного боку, стає виявлення і демонтаж старого, віджилого, недієздатного, тоді як з іншого - створення передумов для утвердження нового, надання шансу перспективному.

Регіональна економіка являє собою систему суспільних відносин, яка історично склалася в межах економічного району, що характеризується соціально-економічними особливостями, виділяється спеціалізацією і структурою господарства, природно-ресурсним та демографічним потенціалами, комплексом галузей з виробництва товарів і надання послуг. Поняття «регіональна економіка» охоплює виробничі, фінансові, кредитні, суспільні відносини території конкрет-

ного регіону, форми і методи організації виробництва, комплексного управління регіоном.

Культурокреативна економіка поєднує поведінкову (*behavior economics*) й середовищну (*environments economics*) економіки, що включають рівень життя, традиції, національні уподобання, екологічні активи і творче перетворення їх у ресурси й чинники сучасної економіки, яке можна розглядати як своєрідну реакцію на збурення та проблеми суспільного розвитку. Економічна поведінка, що давно перейшла до категорії мейстріму, пов'язана з людською поведінкою, вибором і прийняттям рішень стосовно раціонального використання ресурсів (простору, енергії, матеріальних ресурсів, часу, зусиль, грошей) з метою задоволення потреб.

Інституціональна економіка, як сучасний напрям економічної теорії, обґрунтовує цілісну систему наукових категорій, понять, моделей, методів дослідження і дає змогу повніше й глибше відображати спеціальними економічними науками власні об'єкти та предмети досліджень, застосовувати нові методи наукового аналізу.

Радикальні ринкові реформи в агропромисловій сфері, здійснені без належного наукового обґрунтування, призвели до створення ситуації, коли за наявності практично всіх необхідних для економічного зростання умов сільська економіка продовжує перебувати у стані стагнації. Невідповідність прогнозованих і реальних результатів ринкових перетворень на селі викликає необхідність теоретичного осмислення ситуації, що склалася в аграрному секторі економіки, формування міцного фундаменту для розробки й реалізації науково обґрунтованої державної політики в цій сфері. У цьому контексті особливої ваги набувають проблеми пошуку ефективних моделей та інструментів інституційних перетворень в аграрному секторі, теоретико-методологічного обґрунтування організаційно-економічних механізмів його подальшої адаптації до ринкової економіки [19;20].

Політика розвитку сільських регіонів на засадах сільськогосподарського виробництва (агроцентризму), що провадиться для подолання бідності, підвищення рівня і якості життя населення, характерна для індустріальних країн. У розвинених країнах світу вона виступає коригувальним інструментом диверсифікації сільської економіки для

мінімізації дисбалансу між сільськими і урбанізованими регіонами та визначається на основі аналітичного зіставлення особливостей функціонування сільської й міської місцевості [31, 32].

Вузьке розуміння ролі й місця села в суспільстві та національній економіці призвело до переважання точкових заходів державної політики з реформування сільської економіки, спрямованих переважно на зміну організаційно-економічних і правових умов здійснення аграрного виробництва. Однак зміна формальних умов не завжди супроводжувалась адекватною трансформацією реальної практики соціально-економічної взаємодії та мотивації господарської діяльності основних суб'єктів економіки села. Головною причиною тривалої системної деградації українського села та неефективності державних програм зі стимулювання економічної активності сільського населення стала суперечність між існуючим інституціональним середовищем і зміненими формальними організаційно-економічними умовами [7].

Сільська економіка як наука вивчає специфічні форми прояву економічних законів у цій сфері, механізмів їх впливу на розвиток та закономірності функціонування аграрного виробництва. Предмет науки акцентований на дослідженні виробничих відносин в аграрному секторі, тоді як об'єкт - на сільському господарстві країни і окремих її регіонів, діяльності сільськогосподарських товаровиробників різних організаційно-правових форм.

В Україні сформувалися наступні типи сільських економік, які суттєво різняться між собою певним набором факторних ознак [6]:

монофункціональна - характеризується низьким рівнем розвитку організованого сектору сільської економіки з домінуванням неформальної аграрної зайнятості в ОТГ. Їх віддаленість від великих урбанізованих центрів обмежує можливості комунікації, знижуючи рівень міської маятникової міграції;

слаборозвинена - характеризується також низьким рівнем розвитку організованого сектору, проте значення аграрної сфери у забезпеченні зайнятості сільського населення нижче, ніж у попередньому типі. Значна частина економічно активного населення ОТГ реалізує свій трудовий потенціал, працевлаштовуючись у міських населених пунктах;

агророзвинена - найбільш поширений тип сільської економіки, що характеризується порівняно вищим рівнем розвитку організованого сектору сільської економіки з високим ступенем залежності від сільськогосподарської зайнятості, формальної та неформальної;

урбанізована (приміська) - характеризується відносно невисоким рівнем розвитку організованого сектору сільської економіки, проте більш диверсифікованим. При цьому роль сільськогосподарського сектору не применшується, але частка зайнятих у сільському господарстві - найменша серед усіх типів сільських економік;

диверсифікована - сільська економіка з високим рівнем міської трудової міграції сільського населення (майже половина сільського трудового потенціалу працевлаштована у міській економіці).

Реформа адміністративно-територіального устрою та запровадження в Україні основ фінансової децентралізації передбачають певну економічну, фінансову, організаційну та управлінську незалежність територіальної громади від центральних органів влади та їх рішень. Така автономія можлива лише при повному й ефективному використанні усіх можливостей та наявних ресурсів з максимальною віддачею від їх залучення. Зрівноважений сільський розвиток ОТГ на основі інтеграційного моніторингу і комплексного аналізу забезпечує механізм економічно обґрунтованого формування та використання наявного ресурсного потенціалу.

Трактування поняття «потенціал» як певної інтегральної характеристики сукупності можливостей, властивостей, засобів, способів і резервів розвитку певного об'єкта дає змогу окреслити межі визначення та аналізу категоріального апарату «економічний потенціал ОТГ». На нашу думку, під цим терміном слід розуміти здатність, можливості та перспективи залучення і використання наявних і потенційних ресурсів та резервів для забезпечення розвитку сільської територіальної громади. Низький економічний потенціал територіальної громади свідчить про обмежену можливість залучення й використання ресурсів, а відтак, і невисоку вірогідність щодо можливостей активізації розвитку ОТГ.

Економічний потенціал характеризується сукупністю наявних та придатних для мобілізації елементів економічної системи, що

використовуються або можуть бути використаними для соціально-економічного зростання. Водночас його необхідно розглядати у взаємозв'язку з існуючими виробничими відносинами, які виникають між працівниками, трудовими колективами, управлінським апаратом підприємств, організацій і галузей національної економіки стосовно використання їх здатностей до створення матеріальних благ і послуг. Економічний потенціал територіальної громади становить частину інтегрального потенціалу території з наявністю суспільних відносин, об'єктів, зв'язків, ресурсів, можливостей їх використання, управління та організації з метою забезпечення комплексного розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

Окреслюється економічний потенціал інтегрованою сумою бюджетного потенціалу об'єднаної територіальної громади, фінансово-економічного потенціалу суб'єктів господарювання, які розташовані або провадять свою діяльність на її території, домогосподарств, позабюджетних фондів і рівня їх взаємодії та характеризується динамічністю, постійною зміною й оновленням взаємозв'язків у системі та функціонально залежністю його складників [8].

Структура економічного потенціалу ОТГ включає комплекс взаємопов'язаних складників або підсистем виробничого, трудового, інноваційного, інформаційного, підприємницького та фінансового потенціалу, в якому доцільно акцентувати увагу на трудовому потенціалі об'єднаної територіальної громади, оскільки сільська місцевість - це середовище проживання основної маси працівників аграрного сектору. Відповідно існує тісний зв'язок між розвитком сільських територій і рівнем їх трудового потенціалу.

Розв'язання соціальних, адміністративних, екологічних та економічних проблем органами місцевого самоврядування пов'язано з поліпшенням демографічної ситуації, привабливості сільських населених пунктів для проживання, підвищення психологічного, інтелектуального, морально-культурного, мотиваційного та інших компонентів трудового потенціалу. Раціональна реалізація функцій сільських територій значно поліпшує його стан та рівень використання. Проте більшою мірою сільський трудовий потенціал визначається виключно як ресурс, наділений необхідними параметрами для виконання виробничих і господарських

операцій переважно в сільськогосподарських підприємствах.

Місцевою владою трудовий потенціал ОТГ часто розглядається як демографічне явище в контексті кількісних, статево-вікових та інших показників. Однак успішність активізації сільського розвитку - це віддзеркалення комплексного розвитку трудового потенціалу ОТГ, створення умов для забезпечення його активізації та відповідної мотивації. Стимулювання розвитку трудового потенціалу в масштабах сільських територій тісно пов'язано з їх функціями й передбачає створення для працівників і мешканців певної цінності проживання та праці в сільській місцевості. Вирішення проблем інфраструктурного характеру, проблем у сфері охорони здоров'я й освіти підвищує цінність проживання у сільській місцевості та створює передумови для розвитку і продуктивності трудового потенціалу.

Стосовно категорії «людський потенціал», то вона являє собою синтез двох базових понять: людського капіталу і якості життя, враховує як капіталовкладення в людину, так і стан соціального середовища, що формує особистість людини та умови її існування.

Категорії «трудова потенціал» і «людський капітал» мають багато спільного, оскільки характеризують психофізіологічні, професійні, кваліфікаційні, моральні та інші аспекти розвитку особистості. Трудова потенціал людини визначає можливість її участі в економічній діяльності, а поняття «людський капітал» акцентує увагу на тих якостях, які можуть стати джерелом доходів для індивіда, підприємства, територіальної громади.

Відносно новим підходом до структуризації ресурсного потенціалу сільської територіальної громади стало використання категорії соціального капіталу як нематеріального активу комунікативної діяльності, під яким розуміють коопераційні відносини між громадянами, що сприяють вирішенню проблем колективних дій. По-іншому кажучи - це «здатність людей працювати разом для досягнення спільних цілей у групах та організаціях, наявність певного набору неформальних цінностей або норм, які приймаються усіма членами групи, дозволяють їм співпрацювати» [30].

Соціальний капітал доцільно розглядати як продуктивну цінність соціальних зв'язків не лише у вузькому розумінні виробництва товарів/послуг, а й у контексті виробництва

широкого кола добре продуманих результатів суспільної діяльності, довгострокових активів у формі знання, інститутів, культури, релігії тощо, здатності забезпечувати стабільний дохід персональних носіїв у тривалій перспективі, потужності, генерувати додану вартість у процесі колективної співпраці, а також схильності до самозростання, спроможності як специфічної форми активу спільного користування, щоб забезпечувати персональний та колективний добробут членів сільської територіальної громади [11, 13, 23].

Економічну сутність категорії соціального капіталу трактують як систему відносин, які не обмежуються ринковими та продукують формування нових стимулів і мотивів економічного розвитку, інновацій, забезпечують нові форми поєднання чинників виробництва і розміщення ресурсів, які у сукупності дають змогу отримати синергетичний ефект у соціально-економічному розвитку сільської територіальної громади. Потенційна здатність соціального капіталу максимізувати пролонгований добробут відображає усталені пропорції між залученими обсягами фізичного, природного, людського, трудового капіталів і рівнем споживання населення, тоді як кінетична - формується під впливом імпульсів інновативного соціального інвестування [25].

При аналізі структурних елементів економічного потенціалу територіальної громади доцільно в подальшому диференціювати їх на реальні та потенційні складники. Врахування потенційного складника значно підвищує показники формування та використання економічного потенціалу територіальної громади, ніж при визначенні лише реального. Увагу слід сфокусувати на дослідженні та оцінюванні резервів нарощування економічного потенціалу територіальної громади - резервів-ресурсів, які вказують на обсяг невикористаних ресурсних компонент, та резервів-можливостей, які відображають спроможність соціально-економічної системи до ефективного функціонування [2]. Аналіз процесів розвитку ОТГ, зокрема ефективності використання її економічного потенціалу в контексті визначення фактичних показників та резервів нарощування, дають змогу комплексно оцінити здатність громади до забезпечення сталого розвитку на довгострокову перспективу та встановити рівень її спроможності й самодостатності.

З огляду на доцільність поєднання системного, функціонального, програмно-цільового, синергетичного, багатокритеріального та структурного підходів у процесі дослідження процесів формування та розвитку ОТГ, слід зауважити, що пріоритетною функціональною компонентою забезпечення розвитку будь-якої економічної системи виступає планування.

Суть програмно-цільового підходу до забезпечення розвитку ОТГ полягає у виявленні проблем, що потребують дослідження й ефективного розв'язання, розроблення стратегічних планів або відправних програм усунення перешкод на шляху досягнення поставлених цілей та формування відповідних економічних механізмів діяльності. Програмно-цільова модель забезпечує узгодження цілей плану і проєкту з наявністю ресурсів за допомогою спеціальних програм, що налаштовує на комплексне здійснення проєктних робіт і ефективний розвиток виробництв, соціальної сфери, інфраструктури та інших складників сільської економіки.

Програмно-цільовий підхід до розвитку ОТГ - це одна з основних форм комплексного і системного підходу до процесів управління об'єктами, процесами, відносинами різної природи та змісту, способом вирішення великих і складних завдань шляхом розроблення та реалізації програмних заходів, орієнтованих на цілі, досягнення яких забезпечує розв'язання наявних проблем. Його застосування полягає у визначенні необхідних ресурсів для вирішення комплексних завдань, гармонізації усіх видів діяльності, активізації заходів, які здійснюються окремими інституціями й різними рівнями управління, а також відстеженні результатів і оцінюванні ефективності ухвалених рішень та здійснених запланованих заходів.

Сутність програмно-цільового підходу до розвитку сільських територій зводиться до необхідності гармонізації стратегічного плану об'єднаної територіальної громади, який має чітко окреслені результати виконання стратегії з мотивами та цілями членів громади, а також зі стратегією розвитку й секторальними стратегіями економіки регіону та держави загалом.

Програмно-цільовий підхід визнано типом управління в економіці, який складається з підготовки різних варіантів управлінських рішень у вигляді прогнозів, проєктів, програм і планів з обґрунтуванням їхньої

оптимальності, забезпеченням можливості виконання й контролю за виконанням таких.

Планування включає процес підготовленого визначення цілей, завдань, термінів, темпів, пропорцій і основних засобів їх реалізації й запровадження в життя, а також спеціально розроблені показники проведення моніторингу існуючих та альтернативних варіантів рішень, за допомогою яких приймається найбільш результативне. Основними методологічними принципами планування слугують науковість, соціальна спрямованість і пріоритет суспільних потреб; підвищення ефективності суспільного виробництва; пропорційність та збалансованість; пріоритетність; узгодження короткострокових і перспективних цілей та завдань. Методи цільового планування стають системою засобів розробки, обґрунтування, взаємоузгодження й оптимізації планових завдань показників, до яких належать балансовий, нормативний, аналітичний, варіантний, проблемно-цільовий, економіко-математичний, комплексний тощо.

Ініціювати процес розроблення стратегії сільського розвитку може будь-який суб'єкт (громадяни, представники органу місцевого самоврядування, громадські організації тощо). Для цього необхідно обґрунтувати власне бачення актуальності й корисності стратегічного планування для територіальної громади, визначити можливі перешкоди щодо запровадження стратегічного планування та шляхи їх подолання. Важливо заручитися розумінням і підтримкою місцевого керівництва, насамперед сільського (селищного) голови, що має бути підтверджено місцевим нормативним актом та доведено до широкого загалу територіальної громади початок роботи над підготовкою стратегії місцевого розвитку [1].

Стратегічне планування розвитку територіальних громад - це системна технологія обґрунтування й ухвалення найважливіших рішень відносно бажаного майбутнього стану території та способів його досягнення на основі аналізу зовнішнього середовища і внутрішнього потенціалу та формування уз-

годжених із членами територіальної громади дій, на яких концентруються зусилля, ресурси основних суб'єктів місцевого розвитку.

Практичну інтерпретацію методологічних положень застосування програмно-цільового підходу щодо обґрунтування перспектив розвитку ОТГ можна представити у вигляді алгоритму (рис. 2).

Використання програмно-цільового підходу до розвитку ОТГ повинно охоплювати розробку та обґрунтування територіально орієнтованого комплексу заходів, спрямованих на довгостроковий соціально-економічний розвиток і захист навколишнього середовища. Вони мають здійснюватися у співпраці з територіальними одиницями врядування та громадськими й економічними партнерами, враховувати порівняльний аналіз економічних показників, методологію стратегічного планування, проектування розвитку через активізацію громадського сектору, просування процесу планування, встановлення зв'язків між громадськістю і владою.

Управління сільським розвитком - це цілеспрямована зміна економічних, екологічних, демографічних, соціальних, культурних, побутових, інституційних умов функціонування села у напрямі зростання рівня і якості життя його мешканців та моделі, в якій цілеспрямована зміна всіх найважливіших чинників розвитку села планується, здійснюється і контролюється громадами за сприяння держави.

Зазначимо, що надмірна централізація влади стала однією з критичних причин стагнації національного господарства. Спроби прискорення економічного розвитку країни без активного залучення місцевого самоврядування та створення стимулів для територіального економічного розвитку виявилися марними. Механізм передання частини повноважень і функцій виконавчої влади органам місцевого самоврядування зорієнтований на максимальне збереження й закріплення прав громад на вирішення питань місцевого значення та зміцнення інституційних засад реалізації цих прав.

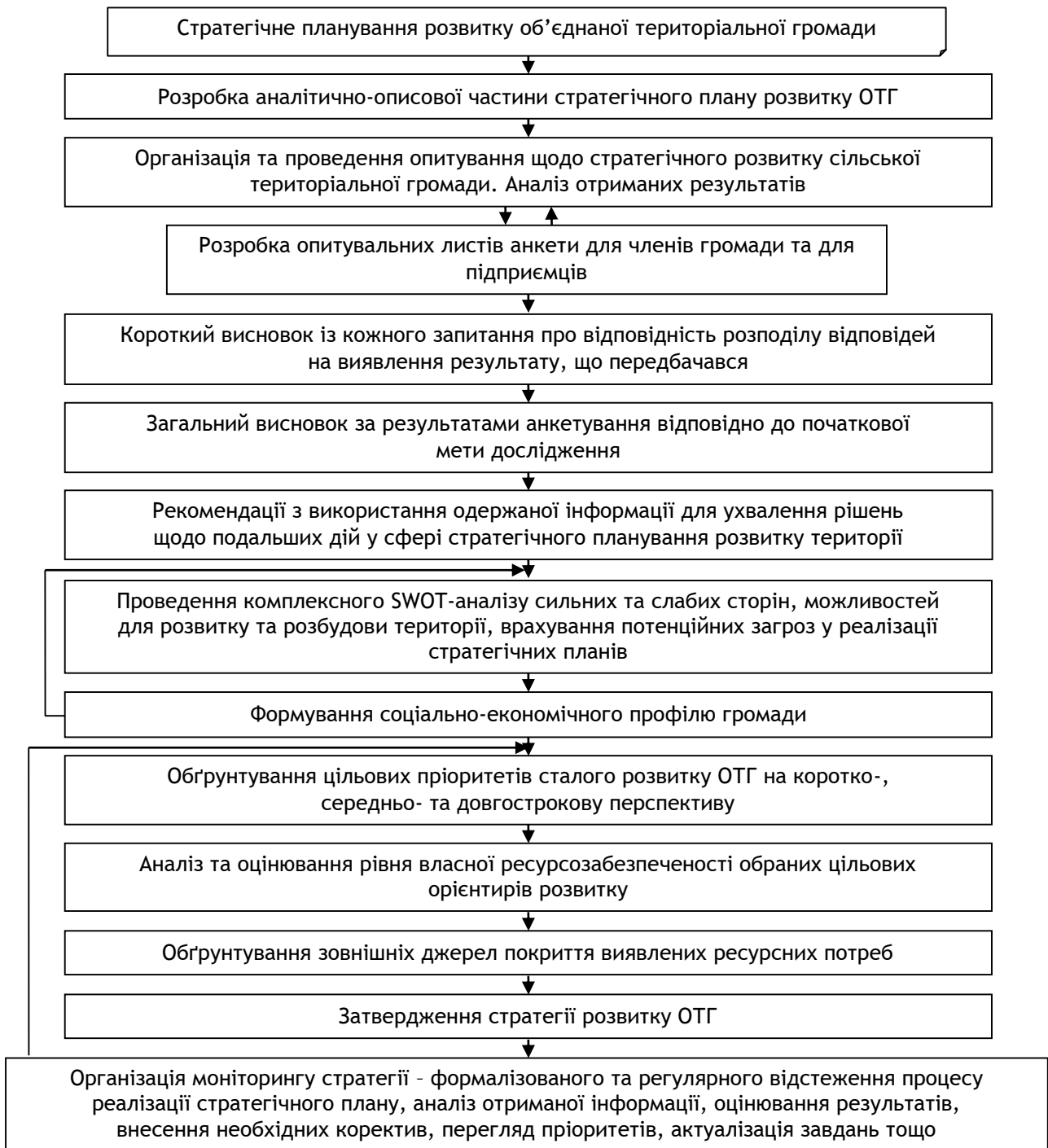

Рис. 2. Алгоритм реалізації програмно-цільового підходу щодо розробки стратегічних напрямів активізації розвитку ОТГ

Джерело: Розроблено автором.

Головною метою децентралізації влади шляхом адміністративно-територіальних змін, передусім, має стати побудова громад, спроможних виконувати передбачені законодавством повноваження, реалізовувати розроблені та затверджені стратегічні плани й програми розвитку за рахунок власних внутрішніх ресурсів територій проживання місцевого населення.

Нормативно-правове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських тери-

торій здійснюється на основі положень Конституції України і законів, які регулюють механізми діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також інших нормативно-правових документів, які регламентують соціальний захист і сферу зайнятості населення, податкову та бюджетну політику; структурну перебудову; інвестиційну активність; фінансовий ринок тощо (табл. 2).

2. Система нормативно-правового забезпечення формування та розвитку ОТГ

Нормативно-правовий акт	Характеристика регулюючого впливу на формування та розвиток ОТГ
Конституція України (ст. 7, ст. 140)	Визначається та гарантується місцеве самоврядування; встановлено порядок виконання функцій та здійснення повноважень органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, посадові особи яких зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України
Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації	Визначаються напрями, механізми та цільові орієнтири децентралізації влади. Реалізація механізму передання частини повноважень і функцій виконавчої влади органам місцевого самоврядування, зорієнтованого на максимальне збереження й закріплення прав громад на вирішення питань місцевого значення та зміцнення інституційних засад реалізації цих прав
Закон України «Про засади державної регіональної політики»	Визначена система правоустановчих документів у сфері державної регіональної політики: Державна стратегія регіонального розвитку України до 2030 року; План заходів з реалізації державної стратегії регіонального розвитку України, регіональні стратегії розвитку; Плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку; інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів
Закон України «Про державні цільові програми»	Визначення державної цільової програми як «комплексу взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, що здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням»
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	Визначає повноваження органів і посадових осіб місцевого самоврядування та є головним законом для депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів, працівників виконавчих органів місцевих рад, який регулює правові питання щодо діяльності органів влади та посадових осіб місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою. Забезпечення планування розвитку поселення на засадах проєктного підходу із залученням членів громади до розробки бажаних майбутніх результатів
Закон України «Про співробітництво територіальних громад»	Спрямований на розширення можливостей громад вирішувати питання соціально-економічного розвитку своїх територій. Визначає форми співробітництва між громадами: делегування одній з громад виконання певних завдань з передачею ресурсів; реалізація спільних проєктів; спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій; створення спільних комунальних підприємств або установ; створення спільного органу управління для виконання певних повноважень
Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»	Визначає порядок та регулювання утворення нових територіальних громад, з новим рівнем повноважень і відповідальності, що дає змогу провести децентралізацію влади в усіх сферах соціально-економічного життя та забезпечувати: просторове планування розвитку територій; стратегічне планування розвитку громад; управління місцевими ресурсами громад; управління проєктами місцевого розвитку; залучення громадськості до управління
Закон України «Про органи самоорганізації населення»	Визначає порядок налагодження механізмів соціальної взаємодії різних сегментів територіального поселення, консолідації місцевого співтовариства у громаду, ідентифікації громади
Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»	Визначає порядок формування інституту старост; закріплення за місцевою громадою території; надання права володіння і розпорядження майном; можливість вибору форми і способів надання суспільних послуг.
Концепція розвитку сільських територій	Визначає основні пріоритети розвитку сільських територій, механізм підготовки аграрного та сільськогосподарського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС

Джерело: Систематизовано автором.

На регіональному рівні нормативно-правове забезпечення фокусується на програмах і планах економічного та соціального розвитку ОТГ:

- стратегії збалансованого регіонального розвитку ОТГ;
- плані заходів з реалізації Стратегії збалансованого розвитку ОТГ;
- програмі соціо-еколого-економічного розвитку ОТГ;
- програмі розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва.

Законодавче забезпечення розвитку сільських територій включає різні за формою та юридичною силою нормативно-правові акти, прийняті органами державної влади й управління, що дають змогу визначити збалансований розвиток економічної, соціальної та екологічної компонент ОТГ. Хоча наявна нормативно-правова база заклала підвалини в регулюванні суспільних та соціально-економічних відносин об'єднаних територіальних громад, законодавство, спрямоване на радикальні зміни у цій сфері, переважно декларується й не забезпечує збалансованого розвитку та економічного зростання сільської економіки.

Висновки. Ключовим методологічним положенням у дослідженні сільського розвитку на засадах функціонування об'єднаних територіальних громад визначено системно-діяльнісний підхід, архітектоніка якого спирається на пізнавальну, практичну та оцінну діяльність, що відповідно включають: накопичення, узагальнення, систематизацію та осмислення фактів; поєднання системного, функціонального, програмно-цільового, синергетичного, багатокритеріального та структурного підходів; визначення стану і потенціалу сільського розвитку.

Активізація сільського розвитку покладається на аграрний сектор економіки як основну рушійну силу, що надає поштовх інвестиційному, технологічному і соціальному

забезпеченню умов для соціо-еколого-економічного функціонування територіальних громад.

Розгляд концептуальних засад сільського розвитку базується на взаємодії об'єкта дослідження, що являє собою територіально-просторовий базис життєдіяльності соціуму, і суб'єкта дослідження - соціально-економічної системи господарювання, на макро-, мезо- та мікрорівнях аграрної економіки.

Процеси сільського розвитку перебувають у площині різних видів економіки, пошуку ефективних моделей та інструментів інституційних перетворень, обґрунтуванні організаційно-економічних механізмів подальшої адаптації територіальних громад до нових умов функціонування та забезпечення самодостатності.

Програмно-цільовий підхід, як один із типів управління розвитком територіальних громад, включає розроблення й реалізацію програмних заходів, орієнтованих на цілі, досягнення яких забезпечує розв'язання наявних проблем, визначення необхідних ресурсів для вирішення комплексних завдань, гармонізації та активізації усіх видів діяльності, які виконуються окремими інституціями й різними рівнями управління, а також відстеження результатів і оцінювання ефективності ухвалених рішень та здійснених запланованих дій.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення має фокусуватися на здійсненні постійного моніторингу соціально-економічних та екологічних процесів, інформаційного забезпечення територіальних громад, розробленні методичних основ оцінювання та прогнозування розвитку сільських територій, застосуванні сучасних економічних інструментів реалізації стратегічних напрямів активізації діяльності ОТГ.

Подальші наукові дослідження варто зосередити на методичних підходах до визначення ефективності сільського розвитку територіальних громад.

Список бібліографічних посилань

1. Берданова О. В. Стратегічне планування місцевого розвитку : навч. посіб. Київ : ТОВ "Софія-А", 2012. 88 с.
2. Вахович І. М., Каменська І. М. Резерви нарощування фінансової спроможності регіонів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 3 (105). С. 187-196.
3. Готра В. В., Ковач А. Я. Вплив процесу децентралізації на розвиток сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. Вип. 1(57). С. 30-37.
4. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О. В. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

References

1. Berdanova, O.V. (2012). *Stratēhichne planuvannia mistsevoho rozvytku : navch. posib.* [Strategic planning of local development: textbook]. Kyiv : TOV "Sofiiia-A" [In Ukrainian].
2. Vakhovych, I.M. & Kamenska, I.M. (2010). *Rezervy naroshchuvannia finansovoi spromozhnosti rehioniv Ukrainy* [Reserves for increasing the financial capacity of the regions of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 3 (105), pp. 187-196 [In Ukrainian].

5. Дудзяк О. А., Покотильська Н. В. Загальна методологія дослідження розвитку сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4(74). С. 75-79.

6. Кирилюк С. В. Ідентифікація типів сільської економіки України: кластерний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 12. Ч 2. С. 121-124.

7. Кучер Р.-Д. А. Розвиток інституційного забезпечення сільських територій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 6 (104). С. 299-305.

8. Лешаніч С. Є. Формування складових економічного потенціалу регіону. *Модельовання регіональної економіки*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2013_2_32 (дата звернення: 5.07.2021).

9. Лобас М. Г., Россоха В. В. Тенденції в диференціації сучасної економічної науки. *АгроІнКом*. 2012. № 1-3. С. 25-30.

10. Малий І. Й. Розвиток економіки і держави: від економічної теорії до науки управління. *Економічна теорія*. 2011. № 4. С. 7-14.

11. Методичні рекомендації з оцінювання рівня інклюзивного розвитку сільського соціуму та сільських територій / розроб. Ю. О. Лупенко, А. О. Гуроров. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2021. 28 с.

12. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / Зацерковний В. І. та ін. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

13. Мохорт Н. Методологічні аспекти побудови моделі оцінювання динаміки розвитку об'єднаних територіальних громад. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 1(36). С. 141-147.

14. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України / [Гадзало Я. М., Жук В. М., Могилова М. М. та ін.] ; за ред. Я. М. Гадзала. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 40 с.

15. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

16. Петрушківський В. Г. Теоретичні підходи до визначення сільських територій. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 127-131.

17. Подолінський С. А. Вибрані твори. Київ : КНЕУ, 2000. 486 с.

18. Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення : монографія / Боровська О. Ю. та ін. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 362 с.

19. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк та ін. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 26-38.

20. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

21. Россоха В. В. Методологія та її роль в сучасних економічних дослідженнях. *АгроІнКом*. 2009. № 1-4. С. 50-55.

22. Россоха В. В., Петриченко А. А. Методологія дослідження ринку молока і молочної продукції. *Стратегія і тактика розвитку виробничо-господарських систем* : сб. науч. труд. Гомель : ГГТУ ім. П. О. Сухого, 2019. С. 191-197.

23. Россоха В. В. Управління формуванням та використанням соціального капіталу. *Інновації в партнерській взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму* : зб. тез наук. робіт учасн. міжнар. наук.-практ. конф. Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, 2019. С. 44-46.

24. Сава А. П. Регулювання розвитку сільських територій : монографія. Тернопіль : Крок, 2018. 367 с.

25. Семикіна М. В., Волкова Г. К. Соціальний капітал в умовах трансформації зайнятості: монографія. Кропивницький : ТОВ «КОД», 2018. 296 с.

26. Shyian, D., & Bozhko, M. (2018). Expenditure structure formation in the process of crop production intensification. *Economics of Development*, 17(4), 30-38. doi: 10.21511/ed.17(4).2018.04.

3. Hotra, V.V. & Kovach, A.Ya. (2021). Vplyv protsesu detsentralizatsii na rozvytok sil'skykh terytorii [The impact of the decentralization process on the development of rural areas]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 1(57), pp. 30-37 [In Ukrainian].

4. Shevchenko, O.V., et al. (2020). Detsentralizatsiia i formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku v Ukraini : nauk. dopr. [Decentralization and formation of institutional development policy in Ukraine: scientific report]. Ya.A. Zhalilo (Ed.). Kyiv : NISD [In Ukrainian].

5. Dudziak, O.A. & Pokotytska, N.V. (2018). Zahalna metodolohiia doslidzhennia rozvytku sil'skykh terytorii [General methodology for the study of rural development]. *Innovatsiina ekonomika*. № 3-4(74). S. 75-79 [In Ukrainian].

6. Kyryziuk, S.V. (2015). Identyfikatsiia typiv sil'skoi ekonomiky Ukrainy: klasternyi analiz [Identification of types of rural economy of Ukraine: cluster analysis]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 12 (2), pp. 121-124 [In Ukrainian].

7. Kucher, R.-D. A. (2013). Rozvytok instytutsiinoho zabezpechennia sil'skykh terytorii [Development of institutional support for rural areas]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 6 (104), pp. 299-305 [In Ukrainian].

8. Leshanych, S.Ye. (2013). Formuvannia skladovykh ekonomichnoho potentsialu rehionu [Formation of elements of economic potential of the region]. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, 2. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2013_2_32 [In Ukrainian].

9. Lobas, M.H. & Rossokha, V.V. (2012). Tendentsii v dyferentsiatsii suchasnoi ekonomichnoi nauky [Trends in the differentiation of modern economics]. *AhroInKom*, 1-3, pp. 25-30 [In Ukrainian].

10. Malyi, I.Y. (2011). Rozvytok ekonomiky i derzhavy: vid ekonomichnoi teorii do nauky upravlinnia [Development of the economy and the state: from economic theory to the science of management]. *Ekonomichna teoriia*, 4, pp. 7-14 [In Ukrainian].

11. Lupenko, Yu.O. & Hutorov, A.O. (2021). Metodichni rekomendatsii z otsiniuvannia ravnia inkluzivnoho rozvytku sil'skoho sotsiumu ta sil'skykh terytorii [Methodical recommendations for assessing the level of inclusive development of rural society and rural areas]. Kyiv : NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].

12. Zatserkovnyi, V.I., et al. (2017). Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navch. posib. [Research methodology: textbook]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [In Ukrainian].

13. Mokhort, N. (2018). Metodolohichni aspekty pobudovy modeli otsiniuvannia dynamiky rozvytku ob'iednanykh terytorialnykh hromad [Methodological aspects of building a model for assessing the dynamics of development of united territorial communities]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, 1(36), pp. 141-147 [In Ukrainian].

14. Hadzalo, Ya.M., Zhuk, V.M., Mohylova, M.M., et al. (2019). Naukovi osnovy i stratehichni priorityety staloho rozvytku sil'skykh terytorii Ukrainy [Scientific bases and strategic priorities of sustainable development of rural areas of Ukraine]. Ya.M. Hadzalo (Ed.). Kyiv : NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].

15. Konverskyi, A.Ye. 2010. Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen : navch. posib. [Fundamentals of methodology and organization of scientific research: textbook]. A.Ye. Konverskyi (Ed.). Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [In Ukrainian].

16. Petrushkivskiy, V.H. (2014). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sil'skykh terytorii [Theoretical approaches to the definition of rural areas]. *Problemy ekonomiky*, 4, pp. 127-131 [In Ukrainian].

17. Podolynskiy, S.A. (2000). Vybrani tvory [Selected works]. Kyiv : KNEU [In Ukrainian].

18. Borovska, O.Yu., et al. (2017). Potentsial rozvytku terytorii: metodolohichni zasady formuvannia i naroshchennia : monohrafiia [Potential of development of territories: methodological bases of formation and increase: monograph]. Dnipro : DRIDU NADU [In Ukrainian].

19. Lupenko, Yu.O., Sabluk, P.T., Mesel-Veseliak, V.Ya., et al. (2014). Rezultaty i problemy reformuvannia sil'skoho hospodarstva Ukrainy [Agricultural reform in Ukraine: results and problems]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 26-38 [In Ukrainian].

27. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2020. 531 с.

28. Формування об'єднаних територіальних громад у сільській місцевості (інформаційно-аналітичний огляд) / [Ю. О. Лупенко, М. М. Могилова, В. П. Рябоконт та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 60 с.

29. Черныш Е. А. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. Москва : ПРИОР, 2009. 207 с.

30. Fukuyama F. Social capital and the modern capitalist economy: Creating a high trust workplace. *Stern Business Magazine*. 1997. Vol. 4. № 1. P. 1-16.

31. Calatrava J. Origin and evolution of rural development concept and policies: from rural communities to territories. Old and new worlds: the global challenges of rural history: international conference, 27-30 January 2016, Lisbon. P. 1-18.

32. Torre A., Wallet F. Regional Development in Rural Areas. Analytical Tools and Public Policies. Springer International Publishing, 2016. 110 p. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-02372-4>.

20. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Pugachov, M.I., et al. (2016). Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the agricultural economy of Ukraine in 2011-2015: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv : NNTs «IAE» [In Ukrainian].

21. Rossokha, V.V. (2009). Metodolohiia ta yii rol v suchasnykh ekonomichnykh doslidzhenniakh [Methodology and its role in modern economic research]. *AhroInKom*, 1-4, pp. 50-55 [In Ukrainian].

22. Rossoha, V.V. & Petrichenko, A.A. (2019). Metodologija issledovanija rynku moloka i molochnoj produkcii [Methodology for researching the market for milk and dairy products]. Strategija i taktika razvitija proizvodstvenno-hozjajstvennykh sistem : sb. nauch. trud. Gomel' : GGTU im. P. O. Suhogo (pp. 191-197) [In Russian].

23. Rossokha, V.V. (2019). Upravlinnia formuvanniam ta vykorystanniam sotsialnoho kapitalu [Management of the formation and use of social capital]. *Innovatsii v partnerskii vzaiemodii osvity, ekonomiky ta sotsialnoho zakhystu v umovakh inkluzii ta prahmatychnoi reabilitatsii sotsiumu* : zb. tez nauk. robit uchasn. mizhnar. nauk.-prakt. konf. Podilskyi spetsialnyi navchalno-reabilitatsiinyi sotsialno-ekonomichnyi koledzh (pp. 44-46) [In Ukrainian].

24. Sava, A.P. (2018). Rehuliuвання розвитку silskykh terytorii : monohrafiia [Regulation of rural development: monograph]. Ternopil : Krok [In Ukrainian].

25. Semykina, M.V. & Volkova, H.K. (2018). Sotsialnyi kapital v umovakh transformatsii zainiatosti: monohrafiia [Social capital in the conditions of employment transformation: monograph]. Kropyvnytskyi : TOV «KOD» [In Ukrainian].

26. Shyian, D., & Bozhko, M. (2018). Expenditure structure formation in the process of crop production intensification. *Economics of Development*, 17(4), 30-38. doi: 10.21511/ed.17(4).2018.04.

27. Kravtsiv, V.S., Storoniaska I.Z. (2020). Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiia [Territorial communities in the conditions of decentralization: risks and mechanisms of development: monograph]. V.S. Kravtsiv, I.Z. Storoniaska (Ed.). Lviv : DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy» [In Ukrainian].

28. Lupenko, Yu.O., Mohylova, M.M., Riabokon, V.P., et al. (2020). Formuvannia ob'iednanykh terytorialnykh hromad u silskii mistsevosti (informatsiino-analitychnyi ohliad) [Formation of united territorial communities in rural areas (information and analytical review)]. Kyiv : NNTs «IAE» [In Ukrainian].

29. Chernysh, E.A. (2009). Prognozirovanie i planirovanie v uslovijah rynku [Forecasting and planning under market conditions]. Moskva : PRIOR [In Russian].

30. Fukuyama, F. (1997). Social capital and the modern capitalist economy: Creating a high trust workplace. *Stern Business Magazine*. Vol. 4 (1), pp. 1-16 [In English].

31. Calatrava, J. (2016). Origin and evolution of rural development concept and policies: from rural communities to territories. Old and new worlds: the global challenges of rural history: international conference, 27-30 January 2016, Lisbon (pp. 1-18) [In English].

32. Torre, A. & Wallet, F. (2016). Regional Development in Rural Areas. Analytical Tools and Public Policies. Springer International Publishing. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-02372-4> [In English].

Tomashuk I. O. Methodological provisions of rural development in the context of the functioning of united territorial communities

The purpose of the article is the methodological substantiation of the economy of rural development of the united territorial communities on the basis of the system-active approach as a source and organization of scientific work.

Research methods. Applied: the system-activity approach in the research methodology of the processes of cognition, practice and assessment of rural development; systematization of methodological approaches to the study of the processes of formation and economics of development of united territorial communities; the historical method - for building rural-forming models of rural development; methods of analysis and synthesis - to determine the types of rural economies by factor indicators; abstract-logical method - to substantiate the structure of the economic potential of rural development; program-targeted method - for managing rural development of territorial communities; structural-functional approach - for the algorithm for the implementation of the program-target method for the development of strategic directions for enhancing the development of the territorial community.

Research result. The possibility of rural development of united territorial communities on the basis of improving the scientific base of their functioning and ensuring self-sufficiency is substantiated. Conceptually, the intensification of rural development fo-

cuses on the interaction of the object of study - the territorial and spatial basis of society, and the subject of study - the socio-economic system of management. Formed types of rural economies on the basis of agrocenrism contribute to overcoming poverty, and on the basis of diversification - to minimize the imbalance between rural and urban regions. Balanced rural development of UTC provides economic potential, which includes well-formed and involved production, labor, innovation, information, entrepreneurial, financial and social resources, opportunities and reserves. The formation and development of prospects for the balanced development of UTC is carried out on the basis of systemic, functional and program-targeted approaches.

Scientific novelty. Rural-forming models of rural development have been formed. The methodological approaches of research of processes of functioning and development of rural territorial communities are systematized. The algorithm of use of the program-target method for management of rural development of the united territorial communities is offered.

Practical significance. The methodology of research of rural development on the basis of system-activity approach and improved scientific base serves as a reference point for making rational organizational-administrative and socio-economic decisions on substantiation and choice of ways and directions of ensuring self-sufficiency of rural territorial communities. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 32.

Keywords: rural development; local community; economy; potential; management.

Tomashuk Ivan Olehovych - post-graduate student of the department of economics of agricultural production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)
E-mail: vanja771@icloud.com

Томашук І. О. Методологічні положення сільського розвитку в контексті функціонування об'єднаних територіальних общин

Цель статьи - привести методологическое обоснование экономики сельского развития об'єднаних територіальних общин на основе системно-деятельного подхода как источника и организации проведения научной работы.

Методика исследования. Применены: системно-деятельностный подход в методологии исследования процессов познания, практики и оценки сельского развития; систематизация методологических подходов исследования процессов формирования и экономики развития об'єднаних територіальних общин; исторический метод - для построения селоформирующих моделей сельского развития; методы анализа и синтеза - для определения типов сельских экономик по факторным признакам; абстрактно-логический метод - для обоснования структуры экономического потенциала сельского развития; программно-целевой метод - для управления сельским развитием территориальных общин; структурно-функциональный подход - для алгоритма реализации программно-целевого метода по разработке стратегических направлений активизации развития территориальной общины.

Результаты исследования. Обоснована возможность сельского развития об'єднаних територіальних общин на основе совершенствования научной базы их функционирования и обеспечения самодостаточности. Концептуально активизация сельского развития фокусируется на взаимодействии объекта исследования - территориально-пространственного базиса жизнедеятельности социума и субъекта исследования - социально-экономической системы хозяйствования. Сформированные типы сельских экономик на основе агроцентризма способствуют преодолению бедности, на основе диверсификации - минимизации дисбаланса между сельскими и городскими регионами. Уравновешенное сельское развитие об'єднаних територіальних общин обеспечивает экономический потенциал, что включает обоснованно сформированные и задействованные производственные, трудовые, инновационные, информационные, предпринимательские, финансовые и социальные ресурсы, возможности и резервы. Формирование и разработка перспектив уравновешенного развития об'єднаних територіальних общин осуществляется на основании системного, функционального и программно-целевого подходов.

Элементы научной новизны. Сформированы селобразующие модели сельского развития. Систематизированы методологические подходы исследования процессов функционирования и развития сельских территориальных общин. Предложен алгоритм использования программно-целевого метода для управления сельским развитием об'єднаних територіальних общин.

Практическая значимость. Методология исследования сельского развития на основе системно-деятельностного подхода и усовершенствованной научной базы служит ориентиром для принятия рациональных организационно-управленческих и социально-экономических решений по обоснованию и выбору путей и направлений обеспечения самодостаточности сельских территориальных общин. Tabl.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 32.

Ключевые слова: сельское развитие; территориальная община; экономика; потенциал; управление.

Томашук Иван Олегович - аспирант отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: vanja771@icloud.com

Стаття надійшла до редакції 20.05.2021 р.

Фахове рецензування: 14.06.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Томашук І. О. Методологічні положення сільського розвитку в контексті функціонування об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 101 – 116.
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106101>

Tomashuk, I.O. (2021). Metodolohichni polozhennia silskoho rozvytku v konteksti funktsionuvannia ob'iednanykh terytorialnykh hromad [Methodological provisions of rural development in the context of the functioning of united territorial communities]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 101 – 116 [In Ukrainian].
<https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106101>

*